
Bevezető

A Magyar Művészetnek ez a száma Erdély kultúrájának múltjával és jelenével foglalkozik. Nem az volt a célunk, hogy leltározzuk és kanonizáljuk egy-egy művészeti ág teljesítményeit, csupán az, hogy felidézzük a sajátosan erdélyi szellemi-kulturális élet néhány nagy alakját, egy-egy műhelyét és emlékezetes eseményét. Arra az örökségre kívánunk emlékezni, amely évszázadokon át képes volt összehangolni a nemzeti önazonosság spirituális és politikai követelményeit, és amely örökség Erdély történelmi tragédiái és jelenkori megpróbáltatásai ellenére megőrizte a más népekkel, nemzetekkel való együttélés készségét. Nem pusztán a múltidézés tehát a célja a különböző művészeti ágakra kitekintő elemzéseknek, hiszen – amiként azt Buji Ferenc tanulmánya hangsúlyozza – a X. századtól nyomon követhető Erdély-eszme még a rendszerváltozás időszakában is hatással volt a magyar nemzettudatra.

A kötetünkben szereplő írások több témakörbe sorolhatók. Az egyik közülük az erdélyi emberek életmódjában, szokásaiban és tárgyi kultúrájában a hagyományok életképességét ismeri fel. Keszeg Vilmos az erdélyi falvak évszázados rendjéről, Farkas Ádám a székelyek „gazdálkodói világlátásáról”, Kós Károly újra közölt esszéje az erdélyi építészet sajátosan magyar motívumairól, Péterfy László a sírkőfaragó parasztemberekéről értekezik, és ez a tanulmány már átvezet a képzőművészeti tárgyú írások körébe. Vargha Mihály személyes hangvételű eszmefuttatása a XX. századi erdélyi szobrászat jövőjéért aggodódik, Jánó Mihály a Kézdi-Kovács Zsolt dokumentumfilmjein megörökített (és a neves rendező jegyzeteivel kiegészített) néprajzi hagyatékot idézi fel, Gazda József a Nagybánya szellemiségét ápoló képzőművészetnek az összmagyar művészetet is megtermékenyítő hatását mutatja ki. Az egyetlen zenetörténeti munka – Terényi Ede pályaképvázlata Windhager Ákostól – az erdélyi kulturális tradíciónak ugyanehhez a vonulatához kapcsolódik.

A művészetek története minden kultúrában összefonódik a művelődés- és a tudománytörténettel, és ez a kölcsönhatás különösen erős Erdély szellemi életében. Erről győzi meg olvasóját a latin nyelv erdélyi karrierjére emlékeztető Lengyel Réka, a Szabó T. Attila szerkesztette Erdélyi magyar szótörténeti tárat értékelő Tolcsvai Nagy Gábor, az Erdélyi Múzeum-Egyesület vezetőivel beszélgető Lőcsei Gabriella, és a Málnási Bartók György kolozsvári-szegedi filozófus pályaképét felvázoló Máté Zsuzsanna.

Egy száz esztendeje történt eseménynek – az Erdély XX. századi sorsát megpecsételő gyulafehérvári román nagygyűlésnek – máig feldolgozatlan traumája indokolja, hogy megkülönböztetett figyelmet fordítottunk a történelmi tudatunkat leghatékonyabban formáló szépirodalomra. Az elemzések tárgyát képező történelmi regények részint az erdélyi fejedelemség korát elevenítik meg (erről szól Kulin Ferenc Kemény Zsigmond és Szilágyi István műveit értelmező tanulmánya, illetőleg a Nemessuri Zoltánnal folytatott beszélgetése, valamint Schöpflin Aladár klasszikus esszéje Móricz Zsigmond Erdély-trilógiájáról), részint a Trianon utáni erdélyi sorsok útvesztőibe vezetnek. Végh Balázs Béla a kivándorlásra kényszerülő romániai német írók munkásságát követi nyomon, Zirkuli Péter a román nemzeteszme erdélyi gyökereit tapintja ki. Filep Tamás Gusztáv a két világháború közötti erdélyi magyar történelmi regényekben ismeri fel a transzilvanizmus tételeit, míg Szász László a poszt-transzilvanizmusnak egyfajta etikai megalapozottságú szellemiségére mutat rá a hatvanas évek második felében indult erdélyi írónemzedék munkásságában. A művészeti és irodalmi tárgyú írások szerzőin kívül történészeket is megszólaltattunk. Várkonyi Gábor az erdélyi öntudat XVI. századi kialakulását vizsgálja, míg Borsi-Kálmán Béla Victor Neumann-nal beszélget a Bánság és Temesvár – az erdélyi kultúrában újra betöltendő – integráló szerepének esélyeiről.